הכשרות החלוץ בגרמניה 1933 – 1947
דור המשך
משואה בגבורה לתקומה

Hechalutz Hachshara Training in Germany 1933–1947 — Following Generation
"From the Shoa, through Heroism, to Tekuma (Revival)."

An s.E. den
Staatspräsidenten Israels, Herrn Jitzchak Herzog
Jerusalem

20.11.2026

Sehr geehrter Herr Staatspräsident,

Update zur Veröffentlichung der Forschung über die Hachsharot HeChaluz in Deutschland, die wir im Laufe der Jahre mit Ihrer Ermutigung weiter vorantreiben

Am 14.12.2025 verfassten Sie ein äußerst eindrucksvolles Anerkennungsschreiben, um das Wirken des deutschen Shoa-Forschers Dr. F. J. Wittstamm sowie seine Zusammenarbeit mit uns bei der Erforschung und Dokumentation der Männer und Frauen der Hachsharot HeChaluz in Deutschland zu würdigen. Selbstverständlich haben wir Ihr Schreiben sowie dessen Übersetzung ins Deutsche damals an den Forscher weitergeleitet, der Ihnen sogar geantwortet und sich bei Ihnen sehr herzlich bedankt hat.

Der Forscher setzt seine Arbeit fort und stellte einen 'Weltrekord' auf, indem er in diesem Monat die Veröffentlichung von 8.000 detaillierten Biografien mit Dokumenten und Fotografien jüdischer Opfer und Überlebender der Shoa abschloss, von denen über 4.400 die Hachsharot des HeChaluz betreffen.

Mein Vereinskollege Ari Lipinski wandte sich in Abstimmung mit mir an das renommierte zweimonatlich erscheinende Schweizer Magazin FACTUM Magazin, das sich mit Glauben, Natur und der Shoa befasst und im deutschsprachigen Raum weit verbreitet ist. Das Magazin veröffentlichte anlässlich des 9. Nov. 2026 (dem Jahrestag der bekannten Pogromnacht unter dem nationalsozialistischen Namen „Reichskristallnacht“) sowohl im gedruckten Magazin als auch auf seiner Website ein ausführliches Interview mit dem Forscher Dr. Wittstamm. Selbstverständlich erwähnte der Forscher darin das bedeutende Anerkennungsschreiben, das er über uns vom Staatspräsidenten des Staates Israel erhalten hat.

Damit diese Angelegenheit auch in relevanten Kreisen weitere Beachtung findet, regte mein Kollege über seinen Kontakt zur Chefredakteurin des führenden und bekannten deutschsprachigen Internetportals HAGALIL.COM, das seit über 30 Jahren über Themen des Judentums, Israels und der deutsch-israelischen Beziehungen berichtet, Frau Dr. Andrea Livnat, an, dass das Interview mit dem Shoa- Forscher und Ihr besonderes Schreiben als News deutlich auf der Website veröffentlicht wurden. (Die Website verzeichnet Schätzungen zufolge bis zu ca. 15.000 wöchentliche Zugriffe.)

Beigefügt finden Sie in den Anlagen die hebräische Übersetzung des in Deutschland veröffentlichten Interviews mit dem Forscher Dr. Wittstamm sowie eine Kopie Ihres im Portal Hagalil veröffentlichten Schreibens.

In dankbarer Wertschätzung und mit herzlichen Grüßen

Yoav Gad – Founder and Chairman
יואב גד - מייסד ויו"ר
עמותת "הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך" (ע.ר. 580730380) כתובת: רותם 28, יבנה
Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947 / Following Génération Association 580730380
טל.: +972-50-5596927 מייל: gadyoav@gmail.com hachshara-dor-hemshech.com
תרומות תתקבלנה בברכה ובתודה. עבור: הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך
בנק הפועלים, בנק 12 / סניף יבנה מספר סניף 762, חשבון 56454 IBAN IL050127620000000056454

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933 – 1947
דור המשך
משואה בגבורה לתקומה

Hechalutz Hachshara Training in Germany 1933–1947 — Following Generation
"From the Shoa, through Heroism. to Tekuma (Revival)."

לכבוד
נשיא המדינה מר יצחק הרצוג
ירושלים

20.11.2026

לכבוד הנשיא שלום רב,

עידכון על המשך פרסום חקר הכשרות החלוץ בגרמניה אותו אנו ממשיכים לקדם בעידודך במשך השנים

ב- 14.12.2025 כתבת מכתב הערכה מרשים מאוד להוקיר את פועלו של חוקר השואה הגרמני הד"ר פ. י. ויטשטאם ואת שתוף הפעולה שלו עימנו לחקר ותיעוד אנשי ונשות הכשרות החלוץ בגרמניה. כמובן שהעברנו אז את המכתב ואת תרגומו לגרמנית לחוקר אשר אף ענה לך והודה בהתרגשות.

החוקר ממשיך בעבודתו וקבע שיא ברמה עולמית כאשר השלים החודש פרסום 8000 ביוגרפיות מפורטות עם תעודות וצילומים של יהודים קורבנות וניצולי השואה מהם מעל 4400 על הכשרות החלוץ.

חברי לעמותה ארי ליפינסקי פנה בתאום עימי למגזין שויצרי יוקרתי דו-חודשי בשם FACTUM Magazin העוסק באמונה תנך טבע ובשואה הנפוץ במדינות דוברות גרמנית והמגזין פרסם לרגל 9 נוב' 2026 (יום השנה לליל הפוגרום הידוע בשם הנאצי "ליל הבדולח") ראיון מפורט עם החוקר ד"ר ויטשטאם הן במגזין הכתוב והן באתר האינטרנט שלו. כמובן שהחוקר הזכיר את מכתב ההוקרה החשוב שקיבל מנשיא מדינת ישראל דרכנו.

על מנת שהדבר יזכה לכיסוי נוסף בחוגים רלוונטיים דאג ידידי באמצעות הקשר לעורכת הראשית של פורטל האינטרנט המוביל והידוע בגרמנית המדווח מעל 30 שנה בנושאי יהדות, ישראל ויחסי גרמניה-ישראל HAGALIL.COM, הגברת ד"ר אנדריאה ליבנת, לכך שהראיון עם חוקר השואה ומכתבך המיוחד פורסמו ככתבת שער באתר. (לאתר יש לפי הערכות עד כ 15,000 כניסות שבועיות.) https://www.hagalil.com/2026/11/spuren-im-vest

לנוחיותכם אני מצרף בנספחים את התרגום לעברית של הראיון עם החוקר ד"ר זיטשטאם שפורסם בגרמנית וכן עותק מכתבך שפורסם בפורטל הגליל.

בהוקרת תודה ובברכה חמה

יואב גד - מייסד ויו"ר
Yoav Gad – Founder and Chairman
עמותת "הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך" (ע.ר. 580730380) כתובת: רותם 28, יבנה
Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947 / Following Génération Association 580730380
טל.: +972-50-5596927 מייל: gadyoav@gmail.com hachshara-dor-hemshech.com

תרומות תתקבלנה בברכה ובתודה. עבור: הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך
בנק הפועלים, בנק 12 / סניף יבנה מספר סניף 762, חשבון 56454 IBAN IL050127620000000056454

ראיון של מגזין FACTUM עם חוקר השואה הד"ר פרנץ.יוזף ויטשטאם כפי שפורסם גם באתר HAGALIL.
„להדליק אור" https://www.hagalil.com/2026/11/spuren-im-vest

18 בנובמבר 2026

אירמגרד (ילידת 1928), פפי (ילידת 1902) ומרליט ברגר (ילידת 1930 ברקלינגהאוזן) – תצלום ייחודי בקנה מידה עולמי של שלושה מספרי אסירים עוקבים מאושוויץ, מקור התמונה באתר החוקר ד"ר פרנץ יוזף ויטשטאם: Spurenimvest.de, צילום: פליקס ברגר.

ד"ר פרנץ-יוזף ויטשטאם חוקר זה עשר שנים את גורלם של הקורבנות היהודים בשואה והקים ארכיון הכולל עד כה 7,600 ביוגרפיות. את מחקרו ניתן למצוא ברשת בכתובת www.spurenimvest.de. קרולה אייסלר שוחחה עמו עבור המגזין factum.

factum: ד"ר ויטשטאם, אינך עושה רעש רב סביב עבודתך ובנית בשקט ארכיון עצום של ביוגרפיות יהודיות מווסטפאליה. כעת קיבלת הוקרה אישית נדירה מנשיא מדינת ישראל, יצחק הרצוג. מה משמעותו של כבוד יוצא דופן זה עבורך?

ד"ר פרנץ-יוזף ויטשטאם: עבורי זהו אישור משמעותי לפעילותי בשנים האחרונות. אני חוקר, אוסף ומעלה את הביוגרפיות לרשת. בתחילה רציתי להוציא לאור את הביוגרפיות בצורת ספר. אולם: כל ספר כבר מיושן ברגע שהוא יורד לדפוס. הדבר נכון במיוחד לגבי תרבות הזיכרון. אני שמח שבזמנו החלטתי לבחור באינטרנט. שכן אני מקבל מדי יום פניות מקוראים ומצאצאים בנוגע לביוגרפיות שפורסמו. בזכות זאת אני יכול לעדכן באופן שוטף.

factum: אתה עובד באינטנסיביות על הביוגרפיות כבר כעשר שנים. מה שהחל למעשה כעבודה מוגבלת עבור עיר הולדתך רקלינגהאוזן, התרחב לממדים עצומים. בינתיים קיימות כבר 7,600 ביוגרפיות.

ויטשטאם: כן, בדיוק. בהתחלה חקרתי את רקלינגהאוזן ואת הסביבה, פסט רקלינגהאוזן (Vest Recklinghausen). לכן גם אתר האינטרנט שלי נקרא כך, מפני שבתחילה כלל לא ציפיתי שהדבר יקבל היקף כזה. אחד העקרונות שלי הוא: אני כולל לפחות את בני המשפחה ואת גורלם. אבל כשאני כותב ביוגרפיה בודדת, תמיד צצים בה עוד ועוד אנשים נוספים. כך הוביל דבר אחד לאחר. אם משליכים זאת על 7,600 הביוגרפיות, הרי שבמחקרים מוזכרים לפחות 40,000 בני אדם. בדרך זו נוצר באמת ארכיון מונומנטלי.

factum: במהלך שנות המחקר יצרת רשת שלמה של המשפחות היהודיות ובכך גם קישרת משפחות זו לזו.

ויטשטאם: אני מפעיל גם אתר גנאלוגיה המתמקד ביהודי וסטפאליה. רשומים בו 50,000 בני אדם, הרחק אל תוך העבר. אני יכול לקשר כמעט כל אדם ששמו נמסר לי ויש לו שורשים יהודיים-גרמניים אל הרשת הקיימת שלי. רשת זו גם נשאה בעבר את המשפחות היהודיות לאורך חייהן.

factum: רק לאחר פרישתך מחייך המקצועיים כקרדיולוג התחלת ממש לחקור את גורלם של יהודים ומשפחות יהודיות, לאסוף מסמכים ולהתחקות אחר כל רמז קטן ככל שיהיה. מה היה המניע העיקרי שלך?

ויטשטאם: הטריגר הקונקרטי למחקריי היה שדודה אחת מסרה לי קופסת נעליים עם מכתבים ישנים. היו אלה מכתבים משכנים יהודים לשעבר אל סבי וסבתי. הם הראו את יחסי השכנות הטובים מאוד ששררו אז בין סבי וסבתי לבין אנשי העסקים היהודים ברחוב שלנו. כך גיליתי שבזמנו חיו 220 יהודים ברחוב של סבי וסבתי. תמיד התעניינתי גם בהיסטוריה ורציתי להבין מה מן ההיסטוריה מגיע אל ההווה ומצביע אל העתיד. דרך הזיכרון אפשר להבין כיצד ההיסטוריה מתנהלת ואז לנקוט עמדה ביחס לדברים החשובים לעתיד. סיבה נוספת היא שבשנות ה-50 ישבתי בגימנסיה באותו ספסל לימודים עם התלמיד היהודי היחיד של התקופה שלאחר המלחמה. אנו מיודדים עד היום. הוא יושב ראש הקהילה היהודית (קהילת בית הכנסת) בבאד נאוהיים. הדבר עימת אותי באופן בלתי נמנע עם הנושא ועורר את התעניינותי.

factum: מלבד קופסת הנעליים שנמסרה לך: כיצד אתה מגיע לתמונות ולמסמכים?

ויטשטאם: דוגמה אחת: אלבום תמונות של משפחת שכנים היה אבוד במשך עשרות שנים. לאחר מכן הוא צץ לאחר מותה של שכנה אחרת והועמד לרשותו של היסטוריון. התחלתי לזהות את האנשים המצולמים בו, וכך הוביל דבר אחד לאחר. נוסף על כך פונים אליי אנשים רבים בכתב ומספרים על משפחתם. אך ברור גם: החומר זמין רק כאשר היו ניצולים. אפשר לומר שבכל מקום מפוזר חומר שטרם עובד. אני חושב שאפשר היה להמשיך ולעסוק בכך עוד 50 שנה. אולם ישנו חומר גם בזכות מרכזי ההכשרה, שניהלו רשימות של מהגרים ושל משתתפים במרכזי ההכשרה.

factum: מרכזי הכשרה אלה הם היבט משמעותי ומקור חשוב בעבודת המחקר שלך. האם תוכל להסביר לנו מה זה ובמה מדובר?

ויטשטאם: הכשרה משמעותה „הכנה" („Vorbereitung"). מדובר היה במחנות הכנה עבור יהודים שבשנות ה-20 וה-30 רצו להגר לפלשתינה של אז. המחנות התקיימו לרוב באחוזות חקלאיות. המשתתפים, שהגיעו ברובם מחוגים בורגניים, למדו כל מה שנדרש כדי לבנות קהילה מתפקדת. לכך השתייכו מיומנויות גננות, חקלאות וכלכלת בית וכן מלאכות יד, וכמובן לימוד העברית

המודרנית. אולם גם יצירת זהות יהודית הייתה חלק חשוב מהכשרה זו. מחנות הכשרה אלה נאלצו מאוחר יותר לנהל עבור הגסטפו רשימות שמות ומהגרים מדויקות, וחלק מרשימות אלה שרדו.
factum: לתת שם לקורבנות השואה עומד במרכזם של מיזמים כמו אתר ההנצחה „יד ושם", אך גם של יוזמת „אבני הנגף" („Stolpersteine"). האם גם אתה רוצה באמצעות מחקרך לתת לבני אדם שם?
ויטשטאם: זו למעשה אינה כוונתי. את יוזמת „אבני הנגף" אני מוצא ממילא דלה מדי. לא מקבלים שום תמונה של האנשים הללו. הקונספט שלי הוא אחר: אני רוצה להדליק אור באמצעות כל ביוגרפיה. אני רוצה להפוך את האדם ואת מסלול חייו לנראים מחדש. זהו רצוני וזו תפיסתי.
factum: אתה נחשף מדי יום לגורלות בלתי נתפסים ולאכזריות שאין לתארה אשר עברו על האנשים הללו. כיצד אתה מתמודד עם כך?
ויטשטאם: זה נורא, במיוחד כאשר מדובר בילדים. אי אפשר להתרגל לכך לעולם. הפנייה שלי לביוגרפיות של אנשי ההכשרה, לביוגרפיות של המהגרים שהצליחו להימלט, קשורה גם לעומס הנפשי הזה עבורי. עד שנת 1938 הגיעו כל מי שהיו במחנות ההכשרה אל חוף המבטחים. לאחר מכן, סיכויי ההישרדות במחנות הריכוז עבור מי שעברו הכשרה היו גבוהים בהרבה. מחנות ההכשרה היו, אם תרצו, סוג של התנגדות מצד הנוער היהודי, כדי להימלט מרצון ההשמדה של הנאצים.
factum: אינך עוסק רק בקורבנות, אלא גם במבצעי הפשעים ובצאצאיהם. האם מצאת בתחקיריך רצון טוב ודלתות פתוחות, או גם דחייה ושתיקה? שכן מחקר תמיד פותח מחדש גם פצעים.
ויטשטאם: עד כה היה לי מעט מאוד קשר עם מבצעי הפשעים. כמעט איש לא חש שהוא הכתובת לכך. היבט מיוחד של עבודתי הוא השתיקה הגדולה. הדבר נוגע כמובן למבצעי הפשעים, לעוזריהם וליודעי הדבר. לכל אלה יש סיבה לשתוק. אך השתיקה הגדולה מרחיקה לכת הרבה יותר, שכן היא מגעת גם לניצולים. מסיבות שונות גם הם שתקו. רק 40 שנה לאחר 1945 החלו בודדים לדבר. בהתכתבויות היומיומיות שלי אני שומע שוב ושוב מצאצאים האומרים שלא ידעו את כל מה שעוללו למשפחותיהם. הורים, סבים וסבתות מעולם לא דיברו איתם על כך. ייתכן שהדבר נובע גם מכך שהנפגעים כלל לא היו מסוגלים לאחר 1945 לדבר על הטראומה האכזרית הזו.
factum: כלומר, אתה נותן לאנשים הללו קול.
ויטשטאם: זהו חלק מהמוטיבציה שלי – להסיר את השתיקה המוצדקת לחלוטין הזו באמצעות פרסום קורות החיים ולדווח מה באמת עבר על האנשים הללו.
factum: כמה יודעים היום על השואה?
ויטשטאם: במיוחד תחום המחקר של ההכשרה נחקר עד כה מעט מאוד. באמצעות איסוף של ביוגרפיות בודדות רבות מתקלפת ומתגלה תמונה של מה שהתרחש במחנות ההכשרה. באותה מידה יודעים מעט על עליית הנוער, וגם תחום זה אינו מואר דיו. עבודתי נשענת על פיסות מידע בודדות וביוגרפיות בודדות של קבוצות שלמות, שבאמצעותן מתקבלת תמונה כוללת קוהרנטית.
factum: האנטישמיות אקטואלית מאוד מאז הטבח ב-7 באוקטובר 2023 ב-1,200 יהודים בישראל על ידי חמאס ואזרחים פלסטינים. גרמניה נמצאת בראש כל המדינות המושוות במספר העבירות האנטישמיות, והמספר הבלתי מדווח גבוה כנראה פי כמה וכמה. מניין מגיעה האנטישמיות החדשה-ישנה הזו?
ויטשטאם: אני מנסה להפריד בין השנאה של אסלאמיסטים בהקשר של הסכסוך הפלסטיני-ישראלי לבין הלך הרוח הימני-קיצוני העולה כאן. שניהם אנטישמיים, אך לדעתי הם ניזונים ממקורות שונים. שיעור האנטישמיות מהפינה האסלאמיסטית הוא להערכתי גבוה מאוד בגרמניה. במקביל לכך ישנה אי-שביעות רצון כללית. הפוליטיקאים שלנו אינם מסוגלים ככל הנראה לתת מענה לזעם הבלתי נשלט הזה. ואז מוצאים, כפי שכבר היה אצל הנאצים, שעירים לעזאזל ודמויות אויב. ואלה הם באופן קלאסי החלשים יותר בחברה. גם בתקופת הנאציזם הרי האשימו את הסוחרים היהודים במשבר הכלכלי העולמי.
factum: בחזרה לעבודתך: אילו פרויקטים עומדים על הפרק בעתיד?
ויטשטאם: אני מקווה שכוח העבודה שלי יספיק לעוד עשר שנים. יש לי תקווה שעד אז אסיים לעבד את כל כ-64 מרכזי ההכשרה הגרמניים. כעת אני עובד על המרכז גוט וינקל (Gut Winkel). שם הוכשרו כ-500 צעירים. העבודה, אם כן, לא תיגמר לי.
factum: תודה רבה על השיחה.

ד"ר פרנץ-יוזף ויטשטאם, יליד 1951, אב לשמונה ילדים וסב לארבעה נכדים, נולד ברקלינגהאוזן, רופא פנימאי וקרדיולוג במרפאות אסן-מיטה (Kliniken Essen-Mitte), בגמלאות מאז 2016. הוא מתגורר עם משפחתו בבוכום.

<- https://www.hagalil.com/2026/11/spuren-im-vest/
<- מגדין factum
<- אל מכתבו של הנשיא הרצוג

נשיא המדינה
رئيس الدولة
THE PRESIDENT

Jerusalem, 24. Kislew 5786 14. Dezember 2025
An
Herrn Yoav Gad, Vorsitzender
Herrn Arie Lipinski, Vereinsmitglied
Verein „Hechaluz-Ausbildungsstätten in Deutschland 1933–1947 / Nachfolgegeneration“
HaRotem 28, Yavne

Sehr geehrte Herren,
mit Freude habe ich von der erfolgreichen Zusammenarbeit erfahren, die Sie seit mehreren Jahren mit dem deutschen Holocaustforscher Dr. Franz-Josef Wittstamm verbindet, und ich danke Ihnen dafür, dass Sie mich darauf aufmerksam gemacht haben.

Die eindrucksvollen Bemühungen von Dr. Wittstamm um die Erforschung, schriftliche Darstellung, Veröffentlichung und Zugänglichmachung der Lebensgeschichten von mehr als 6.000 Juden, darunter Opfer der Shoah und Überlebende, sind eine bewegende Würdigung des Heldenmuts und des Schmerzes der Generationen, die uns vorausgingen. Die umfangreiche Wissensdatenbank, die er aus eigener Initiative und auf eigene Kosten geschaffen hat, sowie der große Umfang des Wissens, das darin Eingang gefunden hat, lassen keinen Zweifel daran, dass Dr. Wittstamm einen bedeutenden Beitrag zu unserem Verständnis der Menschen und der Arbeit der Hechaluz-Ausbildungsstätten in Deutschland geleistet hat. Es ist unsere Pflicht, uns eingehend mit diesen Lebensgeschichten zu befassen und sie an die nachfolgenden Generationen weiterzugeben.

Besonders beeindruckend ist, dass die großzügige Bereitschaft von Dr. Wittstamm, Ihrer Bitte um eine Ausweitung seiner Forschungen nachzukommen, von seinem persönlichen Pflichtgefühl und dem Bewusstsein für die historische Verantwortung getragen wird. Sein Engagement für die Dokumentation und Erforschung Tausender Juden in Deutschland in einer so fruchtbaren und professionellen Zusammenarbeit mit einem israelischen Verein verdient Anerkennung und Wertschätzung.

Ich würdige Dr. Franz-Josef Wittstamm und den Verein „Hechaluz-Ausbildungsstätten in Deutschland 1933–1947 / Nachfolgegeneration“ für die Pflege und den Aufbau aufrichtiger Freundschaftsbeziehungen zwischen Israel und Deutschland. Die Dokumentation und Erforschung der gemeinsamen leidvollen Vergangenheit sind ein unverzichtbarer Bildungsbaustein für die Gestaltung einer gemeinsamen Zukunft, und das Verständnis der Geschichte ist der einzige Weg, der uns zur Verwirklichung der Vision für die Zukunft führen wird, die wir anstreben.

Mit aufrichtigen Grüßen

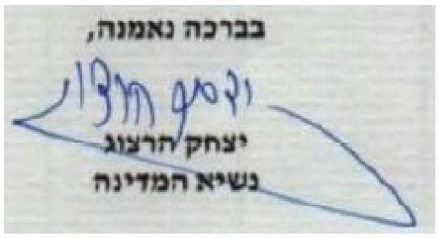

נשיא המדינה
رئيس الدولة
THE PRESIDENT

ירושלים, כ״ד בכסלו תשפ״ו
14 בדצמבר 2025

לכבוד
מר יואב גד, יושב ראש
מר ארי ליפינסקי, חבר העמותה
עמותת ״הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך״
הרותם 28
יבנה

שלום רב,

שמחתי ללמוד על שתוף הפעולה הפורה זה מספר שנים עם חוקר השואה ד״ר פרנץ-יוזף ויטשטאם מגרמניה, ואני מודה לכם על הבאת הנושא לידיעתי.

מאמציו הממושכים של ד״ר ויטשטאם לעסוק בחקר, כתיבה, פרסום והנגשה של קורות חייהם הביוגרפיים של למעלה מ- 6,000 יהודים, בהם קורבנות השואה ושרידיה, הינם מחווה מרגשת לגבורה ולכאב של הדורות שקדמו לנו. מאגר המידע העצום שיצר, מיזמתו ועל חשבונו, מהווה הישג יוצא דופן ברבדיו והיקפו ואין ספק כי ד״ר ויטשטאם תרם תרומה מכרעת להבנתנו את אנשי ונשות הכשרות החלוץ בגרמניה. שומה עלינו להעמיק בסיפורים אלו ולהעבירם לדורות הבאים אחרינו.

מרשימה במיוחד היא העובדה שהיענותו הנדיבה של ד״ר ויטשטאם לבקשתכם להרחבת מחקריו מונעת על ידי תחושת המחויבות האישית והאחריות ההיסטורית אותה הוא נושא בקרבו. מסירותו לפעולות התיעוד והמחקר של אלפי יהודים גרמנים, תוך שיתוף פעולה כן ומקצועי עם עמותה ישראלית, ראויה להוקרה והערכה.

אני מברך את ד״ר פרנץ-יוזף ויטשטאם ואת עמותת ״הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך״ על טיפוח הבנה וקשרי ידידות אמיצים בין ישראל וגרמניה. תיעוד וחקר העבר המייסר המשותף הוא נדבך חינוכי אשר חיוני לצורך שרטוט העתיד המשותף, והבנת ההיסטוריה היא המסלול היחיד שיוביל אותנו להגשמת החזון אליו אנו שואפים.

בברכה נאמנה,

יצחק הרצוג
נשיא המדינה

haGalil.com
Jüdisches Leben online

haGalil.com
Jüdisches Leben online

„Ein Licht anzünden“

Von **TLV-01** - 18. November 2026

*Irmgard (*1928), Pepi (*1902) und Marlit Berger (*1930 in Recklinghausen) – eine weltweit einzigartige Aufnahme von drei konsekutiven Auschwitz-Häftlingsnummern, Quelle: Spurenimvest.de, Foto: Felix Berger*

Dr. Franz-Josef Wittstamm erforscht seit zehn Jahren das Schicksal der jüdischen Opfer des Holocausts und hat ein Archiv mit bislang 7600 Biografien erstellt. Seine Forschung ist online unter www.spurenimvest.de zu finden. Carola Eissler hat für das **Magazin factum** hat mit ihm gesprochen.

factum: Herr Dr. Wittstamm, Sie machen nicht viel Lärm um Ihre Arbeit und haben im Stillen ein enormes Archiv mit jüdischen Biografien aus Westfalen aufgebaut. Jetzt haben Sie eine seltene persönliche Würdigung des israelischen Staatspräsidenten Yitzhak Herzog erhalten. Was bedeutet diese aussergewöhnliche Ehrung für Sie?

Dr. Franz-Josef Wittstamm: Das ist für mich eine bedeutende Bestätigung meiner Tätigkeit der letzten Jahre. Ich recherchiere, trage zusammen und stelle die Biografien ins Netz. Zuerst wollte ich die Biografien in Buchform herausgeben. Aber: Jedes Buch ist zum Zeitpunkt der Drucklegung schon überholt. Das gilt insbesondere für die Erinnerungskultur. Ich bin froh, dass ich mich damals fürs Internet entschieden habe. Denn ich bekomme zu den veröffentlichten Biografien täglich Zuschriften von Lesern und von Nachkommen. Dadurch kann ich ständig aktualisieren.

factum: Sie arbeiten seit rund zehn Jahren intensiv an den Biografien. Was eigentlich als begrenzte Arbeit für Ihre Geburtsstadt Recklinghausen begonnen hat, hat sich enorm ausgeweitet. Inzwischen liegen 7600 Biografien vor.

Wittstamm: Ja genau. Zu Beginn habe ich Recklinghausen und die Umgebung, Vest Recklinghausen, erforscht. Deshalb heisst auch meine Webseite so, weil ich zunächst gar nicht erwartet habe, dass dies so einen Umfang

annimmt. Eines meiner Prinzipien ist: Ich nehme zumindest die Familienangehörigen und deren Schicksal mit auf. Aber wenn ich eine einzelne Biografie schreibe, dann tauchen dort auch immer weitere Personen auf. So kam eins zum anderen. Wenn man das auf die 7600 Biografien hochrechnet, dann sind in den Forschungen mindestens 40.000 Menschen erwähnt. Auf diese Weise ist wirklich ein monumentales Archiv entstanden.

factum: Sie haben im Laufe der Forschungsjahre ein ganzes Netzwerk der jüdischen Familien erstellt und dadurch auch Familien miteinander verknüpft.

Wittstamm: Ich betreibe auch eine Genealogieseite, die sich auf westfälische Juden konzentriert. Dort sind 50.000 Menschen registriert, bis weit in die Vergangenheit zurück. Ich kann praktisch jeden, der mir genannt wird und der deutsch-jüdische Wurzeln hat, mit meinem bestehenden Netzwerk verknüpfen. Dieses Netzwerk hat einst auch die jüdischen Familien durch ihr Leben getragen.

factum: Sie haben erst nach Ihrem Berufsleben als Kardiologe so richtig damit begonnen, das Schicksal von Juden und jüdischen Familien zu erforschen, Dokumente zu sammeln und jedem kleinsten Hinweis nachzugehen. Was war Ihr Hauptanliegen?

Wittstamm: Der konkrete Auslöser für meine Forschungen war, dass mir eine Tante einen Schuhkarton mit alten Briefen überreichte. Es waren Briefe von ehemaligen jüdischen Nachbarn an meine Grosseltern. Sie zeigten die damals sehr guten nachbarschaftlichen Beziehungen meiner Grosseltern mit den jüdischen Geschäftsleuten in unserer Strasse. So fand ich heraus, dass damals 220 Juden in der Strasse meiner Grosseltern gelebt haben. Ich war auch schon immer an Geschichte interessiert und wollte verstehen, was aus der Geschichte heraus in die aktuelle Zeit reicht und in die Zukunft weist. Über das Erinnern kann man verstehen, wie Geschichte abläuft und dann eine Haltung einnehmen für die Dinge, die für die Zukunft wichtig sind. Ein weiterer Grund ist, dass ich in den 1950er-Jahren auf dem Gymnasium mit dem einzigen jüdischen Schüler der Nachkriegszeit in einer Schulbank sass. Wir sind heute noch befreundet. Er ist Vorsitzender der Synagogengemeinde in Bad Nauheim. Das hat mich unweigerlich mit dem Thema konfrontiert und mein Interesse geweckt.

factum: Abgesehen von dem überreichten Schuhkarton: Wie kommen Sie an Fotos und Dokumente?

Wittstamm: Ein Beispiel: Ein Fotoalbum einer Nachbarsfamilie war über Jahrzehnte verschollen. Dann ist es nach dem Tod einer anderen Nachbarin aufgetaucht und einem Historiker zur Verfügung gestellt worden. Ich habe angefangen, die dort abgebildeten Personen zu identifizieren, und so kam eins zum anderen. Zudem schreiben mich zahlreiche Menschen an und erzählen von ihrer Familie. Klar ist aber auch: Das Material ist nur dann verfügbar, wenn es Überlebende gegeben hat. Man kann sagen, dass überall Material verstreut ist, das noch nicht aufgearbeitet wurde. Ich denke, damit könnte man sich noch weitere 50 Jahre beschäftigen. Material gibt es aber auch wegen der Hachschara-Zentren, die Listen mit Auswanderern und Teilnehmern der Ausbildungszentren führten.

factum: Diese Hachschara-Zentren sind ein bedeutender Aspekt und eine wichtige Quelle Ihrer Forschungsarbeit. Können Sie uns erklären, was das ist und was es damit auf sich hat?

Wittstamm: Hachschara bedeutet «Vorbereitung». Dabei handelte es sich um Vorbereitungscamps für Juden, die in den 1920er- und 1930er-Jahren ins damalige Palästina auswandern wollten. Die Camps fanden meist auf landwirtschaftlichen Gütern statt. Die Teilnehmer, die überwiegend aus bürgerlichen Milieus stammten, lernten alles, was es braucht, um ein funktionierendes Gemeinwesen aufzubauen. Dazu gehörten gärtnerische, land- und hauswirtschaftliche sowie handwerkliche Fertigkeiten und natürlich das Erlernen des modernen Hebräisch, des Ivrit. Aber auch die Schaffung einer jüdischen Identität war ein wichtiger Teil dieser Ausbildung. Diese Hachschara-Camps mussten später für die Gestapo genaue Namens- und Auswandererlisten führen, manche dieser Listen sind erhalten geblieben.

factum: Opfern der Shoa einen Namen zu geben, steht im Zentrum von Projekten wie der Gedenkstätte «Yad Vashem», aber auch der Initiative «Stolpersteine». Wollen auch Sie mit Ihrer Forschung Menschen einen Namen geben?

Wittstamm: Das ist eigentlich nicht meine Intention. Die Initiative «Stolpersteine» finde ich ohnehin zu dürftig. Man bekommt gar kein Bild von diesen Menschen. Mein Konzept ist ein anderes: Ich möchte mit jeder Biografie ein Licht anzünden. Ich möchte den Menschen und seinen Lebensweg wieder sichtbar machen. Das ist mein Wunsch und meine Vorstellung.

factum: Sie sind täglich mit unglaublichen Schicksalen und unbeschreiblichen Grausamkeiten konfrontiert, die diesen Menschen widerfahren sind. Wie gehen Sie damit um?

Wittstamm: Es ist furchtbar, insbesondere, wenn es sich um Kinder handelt. Daran kann man sich nie gewöhnen. Meine Hinwendung zu den Hachschara-Biografien, den Biografien der Auswanderer, die es geschafft haben, zu entkommen, hat auch mit dieser seelischen Belastung für mich zu tun. Bis 1938 haben alle, die in den Hachschara-Camps waren, das rettende Ufer erreicht. Danach war die Überlebenschance in den Konzentrationslagern für diejenigen, die eine Hachschara-Ausbildung absolviert hatten, sehr viel höher. Die Hachschara-Camps waren, wenn man so will, ein Stück Widerstand der jüdischen Jugend, dem Vernichtungswillen der Nazis zu entkommen.

factum: Sie haben nicht nur mit Opfern zu tun, sondern auch mit Tätern und deren Nachkommen. Fanden Sie bei Ihren Recherchen Wohlwollen und offene Türen, oder auch Ablehnung und Schweigen? Denn Forschung reisst immer auch Wunden auf.

Wittstamm: Ich hatte bisher sehr wenig Kontakt mit Tätern. Da fühlte sich kaum jemand angesprochen. Ein besonderer Aspekt meiner Arbeit ist das grosse Schweigen. Das betrifft selbstverständlich die Täter, deren Helfer und die Mitwisser. Diese alle haben Grund zu schweigen. Das grosse Schweigen geht aber noch viel weiter, denn es betrifft auch die Überlebenden. Sie haben aus verschiedenen Gründen ebenfalls geschwiegen. Erst 40 Jahre nach 1945 haben Einzelne angefangen zu sprechen. In meiner täglichen Korrespondenz höre ich immer wieder von Nachfahren, die sagen, sie hätten das alles, was ihren Familien angetan wurde, nicht gewusst. Eltern, Grosseltern haben mit ihnen nie darüber gesprochen. Das mag auch daran liegen, dass die Betroffenen nach 1945 gar nicht in der Lage waren, über dieses grausame Trauma zu sprechen.

factum: Das heisst, Sie geben diesen Menschen eine Stimme.

Wittstamm: Es ist Teil meiner Motivation, dieses vollkommen berechtigte Schweigen mit der Publikation der Lebensläufe aufzuheben und zu berichten, was diesen Menschen tatsächlich widerfahren ist.

factum: Wie viel weiss man heute über die Shoa?

Wittstamm: Insbesondere das Arbeitsgebiet Hachschara ist bisher wenig erforscht. Durch die Erfassung von vielen Einzelbiografien schält sich ein Bild heraus, was in den Hachschara-Lagern geschehen ist. Ebenso wenig weiss man über die Jugend-Aliyah, auch dieser Bereich ist nicht ausreichend beleuchtet. Meine Arbeit baut auf Einzelinformationen und Einzelbiografien von ganzen Gruppen auf, die dadurch ein schlüssiges Gesamtbild ergeben.

factum: Antisemitismus ist seit dem Massaker vom 7. Oktober 2023 an 1200 Juden in Israel durch die Hamas und palästinensische Zivilisten hochaktuell. Deutschland liegt bei den antisemitischen Straftaten an der Spitze aller Vergleichsländer, die Dunkelziffer ist wahrscheinlich um ein Vielfaches höher. Woher kommt dieser neue, alte Antisemitismus?

Wittstamm: Ich versuche, zwischen dem Hass von Islamisten in Zusammenhang mit dem Palästina-Israel-Konflikt und dem hier aufkommenden rechtsradikalen Gedankengut zu trennen. Beides ist antisemitisch, speist sich aber meiner Meinung nach aus unterschiedlichen Quellen. Der Anteil des Antisemitismus aus der islamistischen Ecke ist meiner Einschätzung nach in Deutschland sehr hoch. Parallel dazu gibt es eine allgemeine Unzufriedenheit. Unsere Politiker sind offensichtlich nicht in der Lage, auf diese unkontrollierte Wut einzugehen. Dann finden sich eben, wie es schon bei den Nationalsozialisten war, Sündenböcke und Feindbilder. Und das sind klassischerweise die Schwächeren in der Gesellschaft. Im Nationalsozialismus wurden ja auch die jüdischen Kaufleute für die Weltwirtschaftskrise verantwortlich gemacht.

factum: Zurück zu Ihrer Arbeit: Welche Projekte stehen in Zukunft an?

Wittstamm: Ich hoffe, dass meine Arbeitskraft noch zehn Jahre reicht. Ich habe die Hoffnung, dass ich dann alle rund 64 deutschen Hachschara-Zentren aufgearbeitet habe. Zurzeit arbeite ich am Zentrum Gut Winkel. Dort wurden rund 500 Jugendliche ausgebildet. Die Arbeit wird mir also nicht ausgehen.

factum: Vielen Dank für das Gespräch.

Dr. Franz-Josef Wittstamm, Jahrgang 1951, acht Kinder, vier Enkelkinder, geboren in Recklinghausen, Internist und Kardiologe an den Kliniken Essen-Mitte, seit 2016 im Ruhestand. Er lebt mit seiner Familie in Bochum.

-> factum Magazin

-> Zum Brief von Präsident Herzog

TLV-01

http://www.hagalil.com